

РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

ОЛЬВІНСЬКА Ю.О., САМОТОЄНKOBA O.B.

У статті розглядаються роль малого і середнього бізнесу у структурній перебудові економіки країни, етапи формування і вплив розвитку інфраструктури на підприємницьку діяльність. Оцінюється стан сучасної інфраструктури з позицій задоволення потреб підприємств малого і середнього бізнесу. Розглядаються можливі шляхи розвитку малого і середнього бізнесу в Україні.

In the article is examined role of small and middle business in structural reformation of economy of country, stages of forming and influencing of development of infrastructure on entrepreneurial activity. Being of modern infrastructure from positions is estimated satisfaction of necessities of enterprises small and middle business. The possible paths of development of small are examined and middle business in Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Світовий досвід і практика переконують, що важливим елементом ринкової економіки є існування і взаємодія великих, середніх і малих підприємств. При цьому мале підприємництво розглядається не тільки як доповнення до великого виробництва, а як самостійна форма функціонування і розвитку сучасних продуктивних сил – гнучка, життєздатна, ефективна, прогресивна.

Особливе значення малого і середнього бізнесу в умовах ринкових відносин виявляється в структурній перебудові економіки, прискоренні науково-технічного процесу, формуванні нового соціального шару.

Мале підприємництво – один з провідних секторів, багато в чому визначаючий темпи економічного зростання, проблеми зайнятості населення, структуру і якість валового внутрішнього продукту. Розвиток малого бізнесу відповідає загальносвітовим тенденціям до формування гнучкої змішаної економіки, поєднанню різних форм власності і адекватної їм моделі господарства, в якій реалізується складний синтез конкурентного ринкового механізму і державного регулювання крупного, середнього і дрібного виробництва.

Особливо актуальна проблема упровадження на ринок малих і середніх підприємств у світлі останніх змін в економіці нашої країни. В умовах виходу з економічної кризи не можна не пригадати про підтримку малого і середнього бізнесу. Поява великої кількості фірм приведе до появи нових робочих місць, малим підприємством легше управляти в умовах нестабільного курсу національної валюти, крім того, це принесе реальні гроші до бюджету не тільки центру, але й регіонів, що особливо важливе.

Цілком зрозуміло, що ефективність функціонування підприємств малого і середнього бізнесу багато в чому залежить від установ і організацій, які надають різноманітні послуги та допомогу суб'єктам підприємництва, тобто від розвитку відповідної інфраструктури.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. У розвитку сучасної теорії підприємництва важливе значення мають дослідження С. Брю, К. Веснера, Д. Гелбрейта, П. Друкера, К. Макконнела, Г. Пігера, Ф. Хайека, і ін. Вони проаналізували особливості підприємництва в умовах науково-технічного прогресу, який зумовив розвиток підприємництва як особливого типу господарювання в ринковій економіці.

Проблеми розвитку малого бізнесу впродовж останніх років є об'єктом ретельної уваги також багатьох дослідників України. Дослідженню підлягали різні аспекти діяльності малих підприємств. Вагомий внесок у розвиток малого бізнесу зробили І.М. Акімова, З.В. Варналій, І.А. Галіця, Я.А. Жаліло, Ю.О. Ключко, І.А. Гачків, Б.В. Сенчук та інші. Проте, безліч питань ще залишаються відкритими.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на ряд прийнятих останнім часом вищими органами державної влади і управління нормативних документів, розвиток малого бізнесу в Україні здійснюється в несприятливому макро- і мікросередовищу, існує безліч проблем, які необхідно вирішувати на різних рівнях управління, залежно від стану розвитку підприємництва в сучасних умовах. Аналіз діяльності суб'єктів малого бізнесу свідчить про те, що значна кількість знов створених малих підприємств не може почати свою роботу через відсутність достатнього статутного капіталу, сировини і матеріалів, власних площ і устаткування, практичних навиків і заповзятливості працівників в здійсненні бізнесу. Вони стикаються з проблемами виробничого характеру, труднощами в реалізації продукції, формуванні відповідної клієнтури. Через невеликі об'єми господарської діяльності багато малих підприємств нездатні привертати кваліфікованих фахівців, наймати здатних працівників і забезпечувати ним високий рівень оплати праці. Тому актуальним є аналіз стану і визначення шляхів подальшого розвитку інфраструктури малого і середнього бізнесу в Україні.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є загальна оцінка стану малого і середнього бізнесу в Україні, аналіз розвитку сучасної інфраструктури з позицій задоволення потреб суб'єктів підприємництва та визначення можливостей подальшого розвитку інфраструктури малого і середнього бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні малий бізнес поки ще не відіграє суттєвої ролі в забезпеченні економічного зростання, його внесок у валовий внутрішній продукт складає лише 9,5 % [1, с. 315].

Малий і середній бізнес в Україні має певні риси, які істотно відрізняють його від підприємництва більшості зарубіжних країн, а саме:

- низький рівень технічної озброєності при значному інноваційному потенціалі;
- низький управлінський рівень, бракує знань, досвіду і культури ринкових відносин;
- прагнення до максимальної самостійності (більшість малих зарубіжних підприємств працює за умов франчайзингу і тому подібне, а у нас це майже відсутнє);
- поєднання в межах одного малого підприємства декількох видів діяльності, неможливість в більшості випадків орієнтуватися на однопродуктову модель розвитку;
- відсутність системи самоорганізації і недостатня інфраструктура підтримки малого підприємництва;
- відсутність повної і достовірної інформації про полягання і кон'юнктуру ринку, низький рівень консультаційних послуг і спеціальних освітніх програм;
- практична відсутність державної фінансово-кредитної підтримки;

- недовіра західних партнерів і негативний психологічний обіг населення до підприємців.

Крім того, слід зазначити, що стан товарного ринку в Україні, на якому діють суб'єкти малого підприємництва, істотно відрізняється від економічно розвинених країн. Розвиненим ринковим відносинам властиві переважаючий вплив попиту з швидкою реакцією на нього, пріоритет приватної власності, розвинена ринкова інфраструктура, дієвість і стійкість законодавства, фінансова стабільність, доступність засобів виробництва, традиції використання договірних відносин, інформаційна відвертість, офіційно мінімальна криміналізація.

У даний час сектор малого і середнього бізнесу в Україні знаходиться на початковому етапі розвитку і характеризується низьким ступенем ефективності. Одночасно українські підприємства страждають від надмірних податків і складної системи регулятивних норм. Але останнім часом спостерігається зростання малого бізнесу у таких сферах, як:

- упровадження нових гнучких технологій;
- розширення попиту споживачів, що відходить від стандартних товарів масового виробництва, і звертається до товарів, які мають свій стиль і характерні риси.

У 2007 році відставання від розвинених країн за головними макропоказниками складало 6 – 8 разів (табл.1) [1, с.309,315]:

Таблиця 1

Показники сектору малого і середнього бізнесу

Макропоказники сектору МСБ	Україна	У середньому по розвинених країнах (США, Європа)
Кількість підприємств МСБ на 10 тисяч населення (одиниць)	70	500-600
Частка підприємств МСБ в обсязі виробленої продукції і послуг в цілому по економіці, %	10	50-60
Питома вага підприємств МСБ за кількістю працівників у цілому по економіці, %	19	Приблизно 50

Нинішній стан малого і середнього бізнесу не задовольняє ані державні інституції, ані самих підприємців, ані громадськість і, врешті решт, стримує потенційно можливий розвиток економіки і добробуту.

В умовах 2007 – 2008 років 30% малих підприємств працювали із збитками. Загальний рівень рентабельності складає менше 3%.

Результати діяльності підприємств малого і середнього бізнесу багато в чому залежать від розвитку відповідної інфраструктури.

Інфраструктуру малого бізнесу складають організації, що надають різноманітні послуги та допомогу суб'єктам бізнесу. До таких послуг відносяться довідково-інформаційні, консалтингові, аудиторські, фінансування чи кредитування, лізингові, підготовки кадрів тощо [2]. Організації чи інституції, що надають такі послуги можуть мати найрізноманітніші організаційні форми, юридичний статус, підпорядкування, профіль діяльності і таке інше [3; с.11].

У розвитку інфраструктури малого і середнього бізнесу в Україні можна виділити декілька етапів [4, с. 120]. Під час першого етапу (1986-1991 роки) спеціалізованих організаційних утворень, що складають інфраструктуру малого і середнього бізнесу, не було. І це є зрозумілим, оскільки в ці роки сектор малого і середнього бізнесу тільки почав формуватися. Певні послуги довідкового, юридичного характеру, кредитування тощо існували, але вони надавалися більш досвідченими підприємцями менш досвідченим або такими фахівцями як юристи, банкіри в якості “супутньої продукції”. У наступні роки інфраструктура підприємництва в Україні почала формуватися [3, с.76-87], але переважним чином це була загальна інфраструктура ринкової економіки: комерційні банки, біржі, торгові палати, інвестиційні фонди, консалтингові, страхові, лізингові компанії і таке інше. Всі вони були зорієнтовані на обслуговування великих платоспроможних підприємств, а дрібні фірми із трьома-п’ятью працівниками, що діяли головним чином в сфері торгівлі та посередництва, не мали для них ніякої ваги. З другого боку дрібні фірми просто були фінансово неспроможні оплачувати послуги зазначених організацій. З метою поліпшення ситуації необхідно було створювати відповідну інфраструктуру, яка б була зорієнтована тільки на сектор малого підприємництва” [3, с.84]. У вирішенні цього питання як і інших, що стосуються допомоги малому підприємству, держава виявила свою неспроможність. Якби не допомога закордонних та міжнародних інституцій, то ми б і до цього часу не мали організацій інфраструктури, які б спеціалізувалися на послугах саме малим підприємствам. Практично вся діяльність, зорієнтована на допомогу та сприяння розвитку малого бізнесу в Україні, була ініційована і підтримувана ззовні. Реальний внесок зробили такі інституції: Міжнародний науковий фонд Дж.Сороса в Україні “Відродження”; Агентство США з міжнародного розвитку (USAID); Фонд Євразія; Британська Рада і фонд Know-How; Світовий банк і Міжнародна фінансова корпорація; Європейський банк реконструкції і розвитку; Американський фонд підтримки підприємництва у нових західних незалежних країнах (Western NIS Enterprise Fond); Центр міжнародного приватного підприємництва (CIPE) Торгової палати США; Корпус миру; програми ЄС TASIC, INTAS. До цього переліку слід додати окремі ініціативи і проекти урядів Італії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Японії. Необхідно зауважити, що це не були проекти виключно для України, - аналогічна діяльність проводилася у всіх країнах з так званою перехідною економікою тобто у країнах Східної Європи і СНД [3, с.84].

Діяльність зазначених інституцій охоплювала:

- фінансування наукових проектів та соціологічних обстежень, результати яких поширювалися адресно відповідним інстанціям і були доступні широкому загалу;
- проведення семінарів, конференцій, нарад, круглих столів регіонального, національного, міжнародного рівнів;
- організація і фінансування ознайомчих поїздок і стажувань українських науковців, фахівців, службовців в інші країни для переймання досвіду;
- фінансування поточних і фундаментальних видань, створення і розповсюдження відеофільмів;
- залучення іноземних волонтерів, фахівців, науковців, посадовців до проектів і програм, що виконувалися в Україні;
- фінансування діяльності українських організацій, які приймали участь в проектах і програмах;
- відкриття кредитних ліній і створення фінансових установ для малих підприємств;
- надання консультативної допомоги (Technical Assistance);

- проведення навчань і бізнес-тренінгів для починаючих і діючих підприємців, фахівців, посадовців;
- створення тимчасових або постійних організацій на кшталт бізнес-центрів або бізнес-інкубаторів.

Саме останні організації залишилися у спадок Україні після завершення дії програм і проєктів [3, с.85].

Результати проведеного спеціального опитування підприємців з питань задоволення потреб малого і середнього бізнесу [2, с.5], показали незадовільний стан за такими параметрами:

- загальна кількість організацій інфраструктури набагато менша, ніж потрібно;
- розташування організацій нерівномірне, що призводить до територіальних “білих плям”, де малі підприємства не мають жодної організації підтримки;
- тільки в кількох великих містах присутній більш-менш повний спектр послуг для малих і середніх підприємств, інші міста задовольняються окремими фрагментами;
- за структурою і якістю послуги, що пропонуються, не задовольняють потреби малих і середніх підприємств;
- багато якісних послуг недоступні для підприємців внаслідок високих розцінок;
- більшість послуг орієнтована на стартуючих підприємців і початківців, а підприємці із стажем не знаходять адекватного відгуку внаслідок безнадійного відставання консультантів від “бізнес-рівня” просунутих підприємців.

На найближчі роки можливі кілька шляхів розвитку малого і середнього бізнесу в Україні [4, с.7].

Перший - песимістичний який виходить із припущення, що в наступні роки нічого в державі не буде кардинально змінюватися, принаймні в ставленні до малого і середнього бізнесу, тобто діяльність, а точніше бездіяльність, органів влади буде такою ж як в попередні роки. Результатом буде консервація стану як сектора малого і середнього бізнесу в Україні, так і мізерної інфраструктури послуг.

Другий - оптимістичний, виходить з того, що в короткий термін (до одного року) будуть вжиті ключові заходи з перебудови дій держних органів з паперово-декларативних на реально ефективні. Програма перебудови не може бути розтягнутою в часі. В разі успішного проведення конструктивних змін можна очікувати нового стрибка в кількісному зростанні сектора малого і середнього бізнесу за 2-3 роки до рівня країн Східної Європи і забезпечення пристойних зовнішніх умов для діяльності малих підприємств.

Слід відмітити необхідність принципової ідеологічної та інтелектуальної перебудови в розумінні можливостей і інструментів сприяння малому і середньому підприємництву. Необхідним є перегляд уявлень, перш за все, про роль і можливості держави впливати на функціонування малого і середнього бізнесу. Держава навіть за наявності значно більших фінансових ресурсів на підтримку МСБ та його інфраструктури і більш ефективних механізмів впливу принципово не в змозі змінити стан речей. Місія держави не повинна обмежуватися прямими діями – організаційними, адміністративними, фінансовими, інформаційно-консультативними тощо. За будь якого ставлення держави до МСБ – нейтрального, несприятливого чи сприятливого – цей сектор, як засвідчила історія, буде існувати як сфера масової самодіяльної зайнятості людей. Принципово більшого позитивного ефекту державні інституції можуть досягти за умови спрямування зусиль не на окремі прямі акції, а на ініціювання

запуску самодіючого (тобто без втручання держави) механізму сприяння малому підприємству. Принципові моменти такого механізму визначені в роботі [5]. Аналогічно змінюються ролі інших учасників: посадовців органів місцевої влади і самоврядування, територіальних громад, представницьких об'єднань підприємців, організацій інфраструктури тощо. Вони не залучаються як зараз до виконання певних пунктів доведених до них програм, а самі ініціюють дії, виходячи із власних уявлень і місцевих умов. За умови реалізації цього підходу сектор малого і середнього бізнесу здобуде цивілізованого вигляду, як це є в розвинених країнах.

Висновки даного дослідження і перспективи подальших розробок. Таким чином ми бачимо, що процес розвитку малого і середнього підприємництва дуже складний і багатоаспектний, а вплив багатьох чинників на суб'єкти малого і середнього бізнесу неоднозначний і тому потребує подальшого комплексного науково обґрунтованого аналізу. Це торкається таких аспектів дослідження, як:

- більш глибоке визначення закономірностей становлення і розвитку малого підприємництва як одного зі структуроутворюючих чинників ринкової економіки України;

- дослідження позитивних процесів в умовах складових зрушень в інфраструктурі, які зумовлюють прискорений розвиток суб'єктів малого і середнього підприємництва і його соціально-економічні наслідки;

- удосконалення організаційно-економічного механізму державної підтримки малого і середнього підприємництва в Україні, а також в окремих її регіонах і сферах діяльності.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2007 рік. – Київ, Державний комітет статистики України, 2008. – 670 с.
2. Інформаційні і консультативні послуги для малого бізнесу (довідник). – К.: Центр “Венчур”, 1998.- 30 с.
3. Малий бізнес України. Підприємці здатні відродити країну. – К.: Асоціація сприяння розвитку приватного підприємництва в Україні “Єднання”, 1997. – 144 с.
4. Клочко Ю.О. Малий та середній бізнес в Україні: стартові можливості, нинішні реалії, сценарії на майбутнє. Матеріали всеукраїнської конференції «Бар'єри та можливості малого та середнього бізнесу в Україні». –К.: 2005.
5. Клочко Ю.О., Гринь Н.В. Сприяння малому підприємству: стратегія дій//Мале підприємство і менеджмент в Україні: Зб.наук.пр.- К.: Інститут приватного права і підприємства, 1997.. – с.22-28.
6. Варналий З.С. «Малые предприятия: основы теории и практики». –К.:Тов. «Знание», 2001. – с.277.
7. Самоєнкова О. В. Особливості розвитку ринкової інфраструктури в Україні / О. В. Самоєнкова // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр. / ред. М. І. Зверяков; Одеський держ. екон. ун-т. – Одеса, 2005. – Вип. 19. – С. 278-282.
8. Самоєнкова О. В. Статистика ринку товарів і послуг: навчальний посібник / О. В. Самоєнкова, А.З. Підгорний. - Одеса: ОДЕУ, 2008. – 238 с.